

Az általános iskolai tanárképzés első évei (1947–1952). Professzionizáció után deprofesszionizáció?

FIZEL Natasa

Intézet- és tanszékvezető egyetemi docens,
Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

MTMT: 10027217 | ORCID: 0000-0001-8860-9387
fizel.natasa@szte.hu

KEYWORDS

- elementary school
- professionalization
- deprofessionalization
- teacher training
- history of higher education

ABSTRACT

The first years of primary school teacher training (1947–1952). Deprofessionalization after professionalization? | In my study I examined the first six school years of the Pedagogical College in Szeged, which opened in 1947, from the point of view of professionalization. I built the basis of my research on my previous work investigating the professionalization effect of the State Civil School Teacher Training College, while looking for the answer to whether the establishment of the elementary school and the professional quality of the first years of teacher training had a professionalizing or deprofessionalizing effect on the new teachers. In order to draw my conclusions, in addition to primary sources (legislation, journal articles), I used secondary sources, as well as an SPSS database built from the students of the college between 1947 and 1952, consisting of 1,503 items.

KULCSSZAVAK

- általános iskola
- professzionizáció
- deprofesszionizáció
- tanárképzés
- felsőoktatás-történet

ABSZTRAKT

Tanulmányomban az 1947-ben megnyílt szegedi Pedagógiai Főiskola első hat tanévet vizsgáltam meg professzionizációs szempontból. Kutatásom alapját a korábban az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola professzionizációs hatását vizsgáló munkámra építettem, arra keresve a választ, hogy az általános iskola létrehozása, és tanárképzése első éveinek szakmai minősége az új tanárság esetében professzionizációs vagy deprofesszionizációs hatással járt. Következtetéseim levonásához primer források mellett (jogszabályok, folyóiratcikkek) szekunder forrásokat, valamint a főiskola 1947 és 1952 közötti évfolyamainak hallgatóiból épített 1503 elemszámú SPSS-adatbázist használtam fel.

Bevezetés

A magyar általános iskola történetének átfogó vizsgálatával a neveléstörténészek még adósak. Kutatásaim kezdetekor meglepve tapasztaltam, hogy milyen kevés vizsgálódás fókuszába került eddig a maga teljességében az iskolatípus első évtizedeinek története. Többben is foglalkoztak a korszak politikatörténeti, gazdaságtörténeti, társadalomtörténeti, művelődéstörténeti aspektusaival (pl. Gyarmati, 2021; Valuch, 2002). Természetesen oktatáskutatók és történészek is írtak a kor iskola-rendszeréről, a hozzá kapcsolódó felsőoktatási intézmények kialakulásáról (Katona, 2017; Horváth, 1978; Várhegyi, 1983; Andor, 1987), az iskolatípus, valamint az iskolatípus tanárképzésének első éveiről (Knausz, 1998; Ladányi, 1986, 1989; Mann, 2004; Donáth, 2008; Bereczki, 1998). De az „általános iskola” vagy az „általános iskolai tanárképzés” átfogó történeti bemutatására eddig nem került sor.

A polgári iskolai tanárképzés történetének publikálása után (Fizel, 2018) kézenfekvőnek tűnt számomra a szegedi intézmény következő időszakának a vizsgálata. A polgári iskola megszüntetése, s ezzel a tanárképzésének megszüntetése azonban kezdetben nem jelentett valódi változást. Szegeden

legalábbis biztosan nem. Ugyanaz az intézmény, alapvetően ugyanaz a tanári gárda, kinyilvánítottan ugyanolyan metódusok mentén folytatta – szerette volna folytatni – az új iskolatípus, az általános iskola pedagógusainak a képzését. A főiskola vezetői, munkatársai kezdetben remélték, hogy a változás csupán annyi lesz, hogy a korábban az országban egyedülként működő Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola immáron versenytársakat kap: további két-három intézmény nyitja majd meg a kapuit. Tehát a korábbi országos beiskolázási körzet vélhetően immáron nagyrészt a régióra korlátozódik majd.

De egyáltalán nem ez történt. Már 1947 és 1952 között, az első hat tanévben is megváltozott sok minden: a szakminiszterek folyamatosan váltották egymást, sőt a minisztériumi struktúra is változott.¹ Hat év alatt négyszer újult meg a főiskola vezetése,² szinte évről évre módosult a képzés hossza, a választható szakok, szakpárok, a tanterv, a kurzusok tartalma. A korábbi évekhez képest megsokszorozódott a hallgatói létszám, második gyakorlóiskola bevonására volt szükség – hogy csak néhány fordulatot említsek. Ami viszont állandó törekvés maradt: a szegedi tanárképző főiskola igyekezett értékeit, hagyományait (hiszen már ekkor, a pedagógiai főiskolák indulásakor is, azaz 1947-ben a szegedi intézmény 74 éves volt) megőrizve, tovább örökítve, a korábbi színvonalat fenntartva folytatni a képzést, és ezzel megőrizve a korábbi polgári iskola tanárság presztízsét. Nem az oktatókon múlt, hogy ez ezekben az években sajnos nem sikerült.

Jelen tanulmányom célja vázlatosan bemutatni a két különböző állam-, majd társadalmi berendezkedés korszakhatárán azt az átmeneti időszakot, amely során néhány év alatt a polgári iskolai tanárképzésből általános iskola tanárképzés lett, különös tekintettel Harold L. Wilensky szekvencia-, valamint Andrew Abbott professzionalizációelméletére. Kutatásom során leíró jellegű, primer forrásokra támaszkodó történeti megközelítést, forráselemzést alkalmaztam. A hagyományosnak tekinthető szakirodalmi feldolgozás mellett a történettudományi kutatás tradíciói szerint nagyszámú primer forrással dolgoztam. Kutatásom forrásbázisát a szekunder szakirodalom mellett a szegedi Pedagógiai Főiskola fennállásának 1947 és 1952 közötti időszakára eső levéltári forrásanyag jelenti: anyakönyveket, törzslapokat, vizsgakönyveket használtam fel.³ Kutatásom forrásanyagát képezik továbbá a korabeli pedagógiai szaksajtóban megjelent cikkek, egyéb periodikák írásai, valamint az általános iskolai pedagógus-, majd tanárképzésre vonatkozó jogszabályok.

Kvantitatív vizsgálatom során a szegedi pedagógiai főiskola 1947–1952 között beiratkozott 6 évfolyamának, azaz mintegy 1503 hallgatónak az adatait dolgoztam fel az SPSS-program segítségével,

- ¹ Ortutay Gyula (1947–1950) vallás- és közoktatási miniszter, Révai József (1949–1953) népművelési miniszter (A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1949. május 11-én kettéválik, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium mellett felállítják a Népművelési Minisztériumot.) Darvas József (1950–1953) vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1951-től közoktatásügyi miniszter, Erdey-Grúz Tibor (1952–1953) felsőoktatási miniszter, majd 1953–1956 között oktatásügyi miniszter (1953. július 4-én a Közoktatásügyi Minisztérium és a Felsőoktatásügyi Minisztérium egyesül Oktatásügyi Minisztérium néven) Lásd: 1949. évi XV. törvény: új minisztériumok szervezéséről és a Magyar Köztársaság kormányának átalakításáról; 1953. évi IV. törvény: a Magyar Népköztársaság Alkotmánya 24. §-a új szövegének megállapításáról.
- ² Eperjessy Kálmán (1947–1949), Ágoston György (1949–1952), Végh Joachim (1952), Lerner Károly (1952–1958).
- ³ Hallgatók Anyakönyve. Nappali tagozat. 1947/48. I. évfolyam, 1948/49. II. évfolyam, 1948/49. I. évfolyam. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár; Leckekönyvmásolat III. évfolyam. 1950–51. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár; Törzslapok 1948–1953. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár; Vizsgakönyv I. kötet, 1949–1952. Állami Pedagógiai Főiskola, Szeged. SZTE Egyetemi Levéltár.

valamint a kutatásba bevontam a korábbi vizsgálatom során, a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóiról készített (N=1937) adatbázis adatait is, így összesen 3440 hallgató adatainak összehasonlítására volt lehetőség.

Kifejezetten a főiskola hallgatói bázisának 1947–1952 közötti megváltozására, az általános iskolai tanárképzés intézményesülési folyamataira szeretnék koncentrálni. Választ szeretnék kapni arra a kérdésre, hogy történt-e törekvés elitcserére a két időszak értelmiségi, pedagógusi rétegének tekintetében? Professzionalizációs szempontból ez hogyan hatott az új iskolatípus, az általános iskolai tanárság egészére az első években?

A hat tanévnvi időintervallum meghatározására azért is volt szükség, mert a kutatás során világossá vált, hogy nem csak a hallgatói létszám nőtt exponenciálisan a vizsgált időszakban, de a hallgatókról nyilvántartott adatok is megsokszorozódtak, valamint szerencsés az a tény is, hogy így mindkét korszakból hasonló számú hallgató került a kutatásba.

Források és források, avagy a hallgatói nyilvántartások különbségei 1947 előtt és után

Amikor 2011-ben hozzákezdtem a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar története szegedi éveinek feldolgozásához, örömmel tapasztaltam, hogy az 1928 és 1947 közötti hallgatói anyakönyvek egyrészt tökéletes állapotban elérhetőek az SZTE Egyetemi Levéltárban, másrészt a kötetek számozottak, pontos címmel ellátottak, viszonylag könnyen kezelhető formátumúak. Habár az anyakönyveket a hallgatók kézzel töltötték ki, a legtöbb szöveg kiválóan olvasható, könnyen rögzíthető. Egyszóval világos, átlátható, rendezett iratanyagból kellett dolgoznom. Ezekben az években egy hallgatóról mintegy öt oldalnyi adatot tartottak nyilván, de ebből mindössze egy oldal tartalmazta a hallgató demográfiai adatait, korábbi tanulmányi adatait, négy oldalon keresztül a főiskolán töltött négy tanév adatai (tantárgyak, teljesítések) szerepeltek, valamint a lap alján az egyetemi áthallgatás során felvett kurzusok és azok érdemjegyei (1. ábra).

1928-1947
A hallgató neve
Születési hely, idő
Vallás
Állampolgárság
Édesapja neve, foglalkozása, lakóhelye
Édesanyja neve, foglalkozása, lakóhelye
Anyanyelve
Nyelvismerete
Mely intézetben, mikor és milyen eredménnyel szerezte tanítói oklevelét, érettségi bizonyítványát
Ösztöndíja
Félévenkénti jegyei
Az egyetemen felvett kurzusokra kapott jegyei

1. ábra – Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán a hallgatókról nyilvántartott adatok (1928-1947)

Az új korszak kutatásának kezdetekor persze számítottam némi változásra a hallgatói nyilvántartások esetében is, de arra nem, hogy a két korszak között semmiféle folytonosságot nem figyelhetünk meg. Az 1947 utáni időszakban – a köteteken lévő számos címke egyike sem egyértelmű, így a kötetek számozása is talányos. A korábbi „egy hallgató – egy kötet” rendszer sem jellemző, külön kötetekben vannak az anyakönyvek/törzslapok, a szerzett jegyek és a szigorlati jegyzőkönyvek, így egy adott hallgató adatai különböző kötetek vizsgálatával tárhatóak fel. A kötetek némelyike több mint 10 kg tömegű, néhánynak a formátuma szinte lehetetlenné teszi az adatok feldolgozását, a legnagyobb 42x60 centiméteres.

1947-1962

A hallgató neve; A hallgató lakcíme a tanulmányi idő alatt, a szünetidőben; Születési hely, idő; Állampolgársága; Anyanyelve; Családi állapota; Gyermekének száma; Apja neve, lakcíme, iskolai végzettsége, szakképzettsége; Anyja neve, lakcíme, iskolai végzettsége, szakképzettsége; Szülei foglalkozása, munkahelye, havi jövedelme; Saját magának, szüleinek földje, haszonbérlete; Szülei tagjai-e (melyiknek, mióta) TSZCS-nek; Szülei tagjai-e kisipari szövetkezetnek (melyiknek, mióta); Van-e a hallgatónak, szüleinek háza, telke, üzeme, vállalata; Szülei által foglalkoztatottak legmagasabb száma; Testvéreinek neve, születési éve, foglalkozása, munkahelye, családi állapota; A hallgatón kívül kit tartanak el a szülők; A hallgató szakképzettsége; A hallgató eddigi foglalkozásai, hol, mettől meddig dolgozott; A hallgató jelenlegi jövedelme és kereseti forrása; A hallgató vagyona; Milyen minőségben lakik lakásban, mennyi lakbért fizet; Szülei vagy férje után SZTK-biztosított-e; Érettségi bizonyítványát, legmagasabb fokú iskolai bizonyítványát milyen iskolában szerezte, milyen eredménnyel; Mikor iratkozott első ízben egyetemre, főiskolára és hol; Milyen egyetemen, főiskolán végzett tanulmányokat, mettől meddig; Egyetemi, főiskolai tanulmányai megszakításának ideje, oka; Milyen idegen nyelven ír, beszél, olvas; Rendelkezik-e új munkakönyvvel, mi a száma, kinél van; Kell-e hozzátartozói közül valakit támogatnia, kit és miért; Van-e rokona külföldön, és ki, hol, mivel foglalkozik; Mikor és miért hagyta el Magyarországot; Volt-e fegyelmi eljárás alatt, mikor, milyen eredménnyel; Volt-e saját maga vagy családtagjai, rokonai közül valaki jobboldali szervezet tagja, bírósági eljárás alá vonva, internálva, mikortól meddig, miért; Volt-e sorozáson, hol, mikor; Volt-e katona, hol, milyen alakulatnál, mettől meddig; Utolsó rendfokozata; Volt-e hadifogságban, hol, mikortól-meddig; Volt-e tartalékos tiszti kiképzésen, mikor, milyen rendfokozatot ért el; Jelenleg milyen fegyvernemi szakkiképzésben részesül; Milyen pártnak volt tagja, mettől meddig; Jelenlegi párttagsága; Tagja-e a DISZ-nek, mióta; Milyen tömegszervezetnek, egyesületnek tagja; Milyen kitüntetései vannak; Apja melyik pártnak volt tagja, mettől meddig; Apja jelenlegi párttagsága, mióta; Anyja melyik pártnak volt tagja, mettől meddig; Anyja jelenlegi párttagsága, mióta; Szülei kaptak-e földet 1945-ben, mennyit; Házastárs neve, iskolai végzettsége, szakképzettsége, párttagsága; Gyermekének neve, születési éve, foglalkozása, munkahelye, családi állapota; Hol étkezik, és naponta mennyit fizet; Van-e rokona külföldön, és ki, hol, mivel foglalkozik, mikor és miért hagyta el Magyarországot

2. ábra – A szegedi Pedagógiai Főiskolán a hallgatókról nyilvántartott adatok (1947-1952)

1947 és 1950 között a hallgatói adatokat Adatgyűjtő íveken tartották nyilván (ezek két oldalnyi adatot jelentettek), ezt 1951-től Törzslappá nevezték át, és a terjedelem is a duplájára nőtt. Három oldalon, azaz 42 kérdésen keresztül a hallgatóknak magukra és családjukra vonatkozó adatokat kellett megadniuk, majd az adatlapot egy kézzel írt önéletrajzzal kellett kiegészíteni.

Míg az 1947-ig használt hallgatói nyilvántartás a vallási hovatartozást leszámítva a ma is szokásos adatokat kérdezte meg, addig az 1947 után használt nyilvántartáshoz számos ma „érzékenynek” definiált adat megadását várták el (2. ábra). *Mivel kutatásom elsősorban az értelmiség elit cseréjére, a tanári szakma egyes, képzéssel és a képzésre történő kiválasztással összefüggő professzionalizációs (deprofesszionalizációs) kérdéseire fókuszált, így az adatbázisba a dőlt betűvel kiemelt változók kerültek be. Azokat az adatokat, amelyeknek a rögzítésére nem került sor, jellemzően nem is adták meg a hallgatók, így az adatok rögzítése ellenére valószínűleg a kis elemszám miatt torz adatokhoz juthattunk volna.*

Professzionalizációelméleti szempontok

Tanulmányom fókuszába azok a jelenségek kerültek, amelyek professzionalizációs vagy deprofesszionalizációs hatásra utalnak az általános iskolai tanári szakma kialakulásának első éveiben, a korábbi – a polgári iskolai tanárság által elért – teljes professzionalizációhoz képest.

Harold L. Wilensky (2010) 1964-ben publikált Minden szakma hivatás? című tanulmányában bemutatott szekvenciamodellje nyolc lépcsőfokot határoz meg, amelyeket a professzionalizációs folyamat forgatókönyvének tekint:

1. a szakmai feladatok ellátása főfoglalkozásban történik
2. a felsőfokú szakképzés kialakulása
3. a képzésben részvevő oktatók és diákjaik megteremtik a nemzeti keretekben szerveződő szakmai szervezetet
4. az aktív szakmai élet felerősíti a szakmai önreflexivitást
5. konfliktus alakul ki a szakmán belül a hagyományokat követők és a professzió megújítását preferálók között
6. a versenyhelyzet kiterjed a rokonszakmákkal való küzdelemre
7. politikai kampányok, a közvéleményt befolyásoló akciók, amelyek azt eredményezik, hogy a jogi szabályozás védelmet biztosít a professzióknak
8. etikai kódrendszer kialakítása a belső szakmai versengés mederben tartására, ill. a kliensek érdekeinek védelme a sarlatánságtól.

Andrew Abbott (Abbott, 1988) Wilensky alapján a szakmákat három csoportra osztotta: bevett, magas presztízsű professziókra, alárendeltebb státuszú professziókra (szemi-professzió), illetve azokra a szakmákra, amelyek a jövőben hivatássá válhatnak.

Az általános iskolai tanárképzés körül 1945 és 1947 között heves vita bontakozott ki. A minisztérium 1945-ben még nyolc évfolyamos, egységes iskolát, és ehhez kapcsolva a nyolc évfolyam tanítására képesítő három- vagy négyéves, tisztességesen megfizetett tanárképzést képzelt el, majd felmerült a felvételi vizsga és az alkalmassági vizsga kérdése is. 1946-ban a minisztérium tervei között már az szerepelt, hogy a képzés az egyetemekre kerül (csak ha a nagy létszámmal az egyetemek nem boldogulnak, akkor főiskolákra), és a jelentkezés feltétele az érettségi bizonyítvány lesz (Vö. Fizel, 2022).

Szembetűnő, hogy professzionalizációs szempontból többféle forgatókönyv létezett. A felvételi és az alkalmassági vizsga szükségességének kérdése, a képzés szintjének, a képzés hosszának meghatározása, valamint az az elképzelés, hogy a képzés végén megszerzett bizonyítvány valójában milyen feladatvégzésre képesít, mind-mind meghatározták volna a professzionalizációnak azt a szintjét, ahonnan az új pedagógushivatás, az általános iskolai tanárképzés fejlődése egyáltalán elindul. Az 1928-tól 1945-ig Szegeden működő polgári iskolai tanárképzés Abbott elméletének tükrében elérte a teljes professzió szintjét. Wilensky modellje alapján a polgári iskolai tanárképzés is professzionalizálódott: az egyetemi áthallgatással kiegészült négyéves tanárképzés, amelyre felvételi vizsgával lehetett bekerülni, és a második év végén egy képesítő vizsgára is sor került, magasra tette a léceket (Fizel, 2018). A kérdés tehát az volt, hogy ezen a lécen alulról vagy felülről fog áthaladni az új, általános iskolai tanárképzés.

Az 1947. szeptember 1-jén megjelent *Köznevelésben* mindössze egy rövid hír jelent meg a Nevelőképző Főiskolák megnyitásáról. Eldőlt tehát, hogy az általános iskola mindkét tagozatának képzése ezekbe az új intézményekbe, és nem az egyetemekre kerül, és megszűnnek a tanítóképző intézetek. Elégge megkésettnek tűnt a bejelentés, hiszen az új iskolákat az 1947/48-as tanévben már el is kívánták indítani. Ez értelemeszerűen a szegedi képző esetében jelentette a legkisebb problémát, hiszen a főiskola már működött, az új főiskolák felállítására azonban nem sok idő maradt. Az eredeti tervek szerint három iskolát kívántak már 1947-ben megnyitni – a szegedi mellett a budapestit és a pécsit –, de a pécsire ebben az évben még nem került sor. A miniszter közlése szerint „*a nevelőképző főiskola hároméves lesz, és négy szakcsoportban tanulhatnak majd a fiatalok.*”⁴

Ha professzionalizációs szempontból összehasonlítjuk a polgári iskolai tanárképzés és a pedagógiai főiskolai képzés szintjét, akkor jól látható a deprofesszionalizációs hatás, azaz a polgári iskolai tanárság által kivívott presztízshöz képest a visszalépés (1. táblázat).

⁴ Megnyíltak az első nevelőképző főiskolák (1947). *Köznevelés*, 3(17), 378.

	Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola (1928-1947)	Pedagógiai Főiskola (1947-1952)
Képzőhelyek száma	1	4 Szeged, Budapest (1947), Pécs (1948), Debrecen (1948), majd Egerbe áthelyezve (1949)
Együtműködés az egyetemmel	igen	nem
A tanárképzés hossza	4 éves, kétszakos képzés a polgári iskolák számára	<ul style="list-style-type: none">• 1947-1949: 3 éves kétszakos képzés az általános iskola alsó és felső tagozatára• 1949-1950: 3 éves kétszakos és kiegészítő szakos képzés az általános iskolák felső tagozatára• 1950-1954: kétéves két- illetve egyszakos képzés az általános iskola felső tagozatára
Felvételi vizsga	van	van
Jelentkezés feltétele	tanítói oklevél / érettségi bizonyítvány	tanítói oklevél/ érettségi bizonyítvány/érettségi bizonyítvány nélkül
Felvett hallgatók száma	69–173 fő / évfolyam	67–422 fő/évfolyam
Hallgatók társadalmi státusza	nem meghatározott	meghatározott (munkásosztály, dolgozó parasztság)
Oktatott idegen nyelvek	német	német, angol és francia (1947-ig), orosz (1948-tól)
Ideológiai tájékozottság vizsgálata / A képzés nyílt ideológiai átítatottsága	nem	igen

1. táblázat – A polgári iskolai tanárképzés (1928-1947)
és az általános iskolai tanárképzés (1947-1952) összehasonlítása

A tanárképzés jellegzetességei

A képzőhelyek számának növekedését akár pozitív hatásként is értelmezhetnénk, és bizonyos értelemben hosszú távon a versenyhelyzet természetesen a színvonal javulását eredményezte. 1947 és 1952 között azonban, Szegedről nézve, ez a tény az országos monopolhelyzet megszűnését jelentette. Az újonnan nyíló főiskolákkal való folyamatos egyeztetés, a minisztérium többszöri negatív megnyilatkozása az első években a szegedi főiskola kapcsán (Bereczki, 1998. 202.) biztosan nem segítették a kiegyensúlyozott munkavégzést.

A vizsgált időszakban, azaz a szegedi pedagógiai főiskola első hat tanévében sok változás történt a képzés területén. Ezek a változások deprofesszionizációs elemeket tartalmaznak, hiszen a képzés hossza folyamatosan csökkent, változott a felvehető szakok (egy szakos, két szakos képzés, két szak kiegészítő szakkal) száma is, valamint az is, hogy az általános iskola mely tagozatában taníthatnak a leendő pedagógusok.

1947 szeptemberében a *Délmagyarország* címlapon közölte a hírt

„Megnyílik a pedagógiai főiskola. A budapesti és a szegedi Pedagógiai Főiskola 1947-48. tanév folyamán megnyíló első évfolyamára, amely 1947. október 15-én kezdődik, a vallás- és közoktatásügyi miniszter felvételi pályázatot hirdet. A Pedagógiai Főiskola tanulmányi ideje három év. Elvégzése után a hallgatók az általános iskolában való tanításra képesítő tanári oklevelet nyernek. Pályázhatnak azok a nők és férfiak, akiknek középiskolai érettségi bizonyítványuk vagy tanítói oklevelük van.”⁵

A korabeli sajtó szerint a főiskolák célja „jól képzett, nyitottszemű, haladó, marxista szemléletű pedagógusok”⁶ képzése. A megfelelő ideológiai meggyőződés tehát már 1947-től kezdődően elvárás volt az új iskolatípus tanerőit illetően. Alexits György⁷ a *Társadalmi Szemlében* így fogalmazott:

„a köznevelés (...) minden korban és minden helyen az uralkodó osztály különleges érdekeihez igazodik, ezeket igyekszik ideológiai alakba öltöztetni, amennyire a megelőző kor tradicionális formái között egyáltalán lehetséges” (Alexits, 1947; idézi Donáth, 2008. 28).

Szokatlan, a magyar iskolarendszertől idegen megoldás volt, hogy a 6–10 éves gyerekek, valamint a 10–14 éves gyerekek tanítására való felkészítésre egyetlen, ráadásul mindössze 3 éves képzésben kerüljön sor. Miután a minisztérium a javaslatot 1947 nyarán az egyházak nyomására – hiszen a tanítók kizárólagosan állami intézményekben történő képzése a történelmi egyházak törvényben elismert jogait sértette volna – visszavonta, az önálló tanítóképzés megszüntetésének előkészítése „félíg konspiratív módon zajlott” tovább. A nevelőképzés kérdése kikerült a minisztérium formális nyilvánosságából, csak az érintett ügyosztály és felettesei belső ügyévé vált (Donáth, 2008. 37). A vizsgált időszakra jellemző volt a formális miniszteriális döntési fórumok különböző kommunista pártszervezeteknek való – kezdetben csak informális – alárendelődése, és a nevelőképzés államosítási szándékának elhallgatása (Donáth, 2008. 45). Hosszas huzavona után végül Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter 160.950/1948. V. 2. számú rendeletével elrendelte a tanítóképzés fokozatos megszüntetését (Donáth, 2008. 57).

1949-re világossá vált, hogy az alsó és felső tagozatra egyaránt képző főiskolák mégsem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket, így a képzést átalakították: a továbbra is hároméves képzés során már csak a felső tagozat oktatására képeztek tanárokat, de a szakpár mellé egy kiegészítő szak választására és elvégzésére is szükség volt (Bereczki, 1998. 207). Azonban még egy év sem telt el, amikor a minisztérium 1950 januárjában újabb módosítást eszközölt.

Mivel a természettudományos szaktanárképzés nem tudta az egyre nagyobb számban megnyíló általános iskolákat ellátni szakemberrel, a képzést a tanév közben egy évvel lerövidítették (Bereczki, 1998. 209). Azonban nem csak a folyton változó környezet, és az ebből adódó szervezési nehézségek nehezítették meg a főiskola dolgát, folyamatosan napirenden volt a szükséges jegyzetek, tankönyvek elkészítésének ügye is (Bereczki, 1998. 199). A kaotikus helyzetre az MDP Központi Vezetőségének

⁵ Megnyílik a pedagógiai főiskola (1947). *Délmagyarország*, 1947. szeptember 24. 4(216), 1.

⁶ Új magyar közoktatás felé (1949). *Köznevelés*, 1949. május 1. 5(9), 242.

⁷ A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára (1946–1948).

1950. március 29-i határozata⁸ tett pontot. A határozat a minisztérium és társszerveinek (pl. Országos Neveléstudományi Intézet – ONI) átvilágítása során tapasztalt anomáliákkal, a minisztériumban működő „aknamunkával” magyarázott minden, az oktatást érintő hibát és késlekedést.

„Az ellenség fő erőfeszítése arra irányul, hogy megakadályozza a munkás- és dolgozóparaszt származású fiatalok bejutását az iskolákba, vagy ha már erre nem képes, akkor a tanulók mesterséges túlterhelésével, a tananyag nélkülözhető vagy éppen felesleges részének megnövelésével, állítólagos „színvonal” követelményekkel, az új tankönyvek kiadásának elszabotálásával, mindezek útján a tanulás megnehezítésével s az évvégi vizsgáiknál a munkás- és dolgozóparaszt származású tanulók és hallgatók tömeges elbuktatásával kiűzze az iskolákból a dolgozók gyermekeinek jelentékeny részét.”⁹

A két világháború közötti oktatási rendszer ismeretében – amikor a tanítóképzés öt éves középiskolai képzés volt, a polgári iskolai tanárképzés pedig négy éves főiskolai képzés – valószínűsíthető, hogy a szakemberek egy része tartott a képzési idő ilyen mértékű csökkentésétől, a nyolc osztály tanítására történő felkészítés hatékonyságától, az oktatási rendszer színvonalának drasztikus romlásától. Ugyanakkor sürgősen szükség volt nagy mennyiségű, ideológiai megfelelően képzett tanerőre.

„A pedagógiai főiskolák ebben a tanévben mindössze 127 általános iskolai tanárt bocsátanak ki, a jövő tanévben, jelenlegi szervezettségükben 348-at, és két év múlva 870-et. Ezzel szemben nézzük meg az általános iskolák tanerőszükségletét. Az 1949-1950-es tanévben az általános iskola felső tagozatában 7438 tanárral volt kevesebb a szükségesnél. Az 1950-1951. tanévben pedig 7588 tanárt kellene alkalmaznunk. Ezek a számok azt mutatják, hogy a pedagógiai főiskoláknak (...) erősen fokozniuk kell a termelésüket. Pártunk javaslatára tehát helyesen határozta el a kultuszminisztérium a pedagógiai főiskolák képzésének két évre való leszállítását. (...) Az orosz nyelvtanárok egyszakosok lesznek. A jó tanterv valójában azt eredményezi majd, hogy a kétéves képzés a pedagógiai főiskolákon színvonalemelkedést jelent.” (Ágoston, 1950. 460–461.)

1950 nyarán kidolgozták a főiskolák új szakcsoportosítását, tantervét és óratervét, amely értelmében a képzési időt 3 évről 2 évre csökkentették. Az ének-zene–testnevelés szakcsoportra középfokú végzettség nélkül is be lehetett kerülni. Nem véletlenül kapta ez a szakcsoport az „F” jelzés után a „Fujj” szakcsoport félig tréfás, félig komoly elnevezést (Bereczki, 1998. 214–215). A főiskolán 1947-ig kizárólag német nyelvből lehetett tanári oklevelet szerezni. 1947-től lehetőség nyílt az angol, a francia, valamint az orosz nyelv választására is, 1948-ben a német tanszéket meg is szüntették. 1949-től kötelezővé tették minden szakon és minden évfolyamon az orosz nyelv és az SZK(b)P történetének tanulását, a francia és az angol szak is megszűnt (Bereczki, 1998. 198–208).

A szegedi Pedagógiai Főiskola az országban elsőként, 1947. november 5-én nyitotta meg a kapuit. Az intézmény ezzel a változással a korábbi évtizedekkel szemben, amikor az egyetem félig-meddig integrálta a főiskolát (vö. Fizel, 2018), teljesen függetlenné vált, hiszen minden szálát elvágott az egyetem felé, szuverenitása Szegeden ekkor vált teljessé. A főiskola önállósága szempontjából természetesen hatalmas lépés volt ez, de a hallgatók elestek az egyetemi áthallgatás lehetőségétől, ami a professzionalizáció szempontjából visszalépést jelentett.

⁸ Köznevelés, 1950. április 15. 6(8), 209.

⁹ Köznevelés, 1950. április 15. 6(8), 209.

A szegedi főiskola 1947-ben igen speciális helyzetben volt, hiszen a polgári iskolai tanárképzést végző főiskola vált egyik napról a másikra pedagógiai főiskolává. Vezetője, Eperjessy Kálmán ekkor már öt éve irányította az intézményt, amely igen komoly hagyományokkal, értékrenddel bírt. A világnézeti változáshoz a főiskola csak óvatosan igazodott egészen 1949-ig, amikor egy váratlan fordulattal az 56 éves Eperjessyt azonnali hatállyal menesztették (hivatalosan lemondott), és helyére a 28 éves Ágoston György középiskolai tanár került. Ágoston pedig már első beszédében világossá tette, hogy milyen okkal érkezett a főiskolára.

A Délmagyarország 1949. február 26-i száma

„Beiktatták a szegedi Pedagógiai Főiskola új igazgatóját” címmel így írt: „Ünnepélyes keretek között iktatták be hivatalába dr. Ágoston György elvtársat, a szegedi Pedagógiai Főiskola új igazgatóját, akit a lemondott Eperjessy Kálmán dr. igazgató helyett neveztek ki erre az igen fontos pedagógiai órhelyre. Az új igazgatót dr. Erdődi József főiskolai tanár üdvözölte. Dr. Ágoston György elvtárs válaszában ismertette célkitűzéseit, majd rámutatott arra, hogy a haladás filozófiájának, a marxizmusnak-leninizmusnak kell áthatnia a Pedagógiai Főiskola minden előadását.”¹⁰

Eperjessy 1949. február 10-én „mondott le”. Szembetűnő, hogy a tanárképzés egységes elveinek kidolgozása érdekében rendezett első – a négy főiskola által közösen szervezett – konferenciára 1949. február 11-13-án került sor Budapesten.¹¹ Valószínűsíthető, hogy az időzítés oka az volt, hogy az új elvek kidolgozásában már Ágostonra számítottak, így Eperjessynek mennie kellett.

A konferencián Szávai Nándor államtitkár hangsúlyozta, hogy

„a magyar pedagógusok túlnyomó része jól látja feladatait, tudja azt is, hogy szakmai munkájában is politikai feladatokat teljesít. (...) Ezért arra kell törekedni, hogy a Pedagógiai Főiskolák egész tananyagát a marxizmus - leninizmus szelleme hassa át. A Pedagógiai Főiskoláknak szilárdan arra az osztályra kell támaszkodniuk, amely a szocialista társadalom vezető osztálya, a munkásosztályra.”¹² „Szakítani kell a konzervatívizmussal, klerikalizmussal és biztosítani kell a marxizmus-leninizmus teljes érvényesülését, (...) le kell győzni a régi főiskolák, egyetemek professzorgókjét.”¹³

Mérei Ferencnek a konferenciáról a *Köznevelésben* megjelent cikke szintén a szegedi főiskolára és korábbi vezetésére utalt, amikor így fogalmazott:

„Szükséges volt továbbá ez az értekezlet azért is, mert a főiskolák nevelői célkitűzése egyes esetekben elmosódott, különösen ott, ahol a Főiskola régi iskolarendszerünk polgári iskolai tanárképzőjének örököse lett.” (Mérei, 1949. 189.)

Mérei világossá tette azt is, hogy a magyar oktatási rendszer korábbi alapelveivel szemben, azaz, hogy a főiskolák és az egyetemek a legjobb képességű diákok intézményei legyenek, ezúttal

„a dolgozó osztályok közepes képességű, tanulni akaró gyermekei számára éppen úgy biztosítani kell a középiskolai és főiskolai tanulmányi lehetőséget.” (Mérei, 1949. 190.)

¹⁰ Beiktatták a szegedi Pedagógiai Főiskola új igazgatóját (1949). *Délmagyarország*, 1949. február 26. 6(48), 3.

¹¹ A jó iskola politikai feladatát is teljesít. Szávai Nándor előadása a Pedagógiai Főiskolák szerepéről (1949). *Népszava*, 1949. február 12., 77(36), 2.

¹² A jó iskola politikai feladatát is teljesít. Szávai Nándor előadása a Pedagógiai Főiskolák szerepéről (1949). *Népszava*, 1949. február 12., 77(36), 2.

¹³ Megkezdődött a pedagógiai főiskolák kongresszusa (1949). *Magyar Nemzet*, 1949. február 12., 5(36), 3.

Az ideológia megjelenése az oktatásban tehát nem öncélú volt, elő is készítette és alá is támasztotta azt az elitcseret, amelyre a pedagógus szakmákban a következő évtizedekben sor került. A kezdeti években ennek nyilvánvaló deprofesszionalizációs hatása volt, hiszen olyan fiatalokat, sőt kevésbé fiatalokat iskolázott be a rendszer a felsőoktatásba, akik erre sem szocializációjuk, sem előzetes tudásuk alapján nem voltak felkészülve, ezzel olyan kihívások elé állítva a felsőoktatást, amely a színvonal kényszerű csökkentéséhez vezetett.

Felvételi elvárások és hallgatói összetétel

Az általános iskolákban tanulók száma a vizsgált időszakban folyamatosan emelkedett. Míg 1949-ben 1.122 ezer gyerek járt ilyen intézménybe, addig ez a szám 1952-re már 1.194 ezerre emelkedett.¹⁴ Cél volt az osztálylétszámok csökkentése is, így valóban nagy szükség volt jól képzett, ideológiailag megbízható tanárookra.

Az első ötéves tervben a minisztérium a következő hallgatói létszámot írta elő: 1950: –; 1951: 400; 1952: 1600; 1954: 1900, összesen 5800 végzett hallgató. A budapesti főiskola az egyes tanévekben 400 hallgatót, a szegedi évente átlagosan 300 hallgatót tervezett felvenni (Bereczki, 1998. 201–202). Az 1949 tavaszán a *Köznevelésben* megjelent írás világossá is teszi, hogy a középiskolai tanulmányaikat 1949-ben befejező „munkás-, szegény- és középparaszt származású diákokat”¹⁵ teljes számban a felsőoktatásba kell irányítani.

A hallgatói létszám gyors és drasztikus megnövelésének szándékával vezették be 1948-ban a szakérettségi tanfolyamokat is.¹⁶ A tanfolyamra azok a 17–32 éves korú üzemi dolgozók jelentkezhetek, akik a felsőoktatás már korábban kiválasztott intézményében szerettek volna tanulni. A szakérettségi tanfolyam két tantárgyból készítette fel a tanulókat az érettségire kezdetben egy, majd 1952-től két év alatt. A szakérettségi vizsgálaton megfelelt jelölt szakérettségi bizonyítványt kapott, amely a megjelölt egyetemi, illetve főiskolai tanulmányokra képesített. A szakérettségi vizsgálaton megfelelt jelöltek mentesültek az egyetemeken vagy főiskolákon szervezett felvételi vizsgák alól.¹⁷

A magyar kormány már korábban is lehetőséget biztosított az elmaradt tanulmányok felnőttkorban való pótlására. 1945. november 21-én kelt 11.130/1945. M. E. számú rendeletével különleges célú és tanításrendű iskoláknak, az ún. dolgozók iskoláinak létesítését rendelte el. Ezek az iskolák középfokú vagy középiskolai tanulmányok folytatására nyújtottak lehetőséget azoknak a felnőtt dolgozóknak, akik önhibájukon kívül nem szerezhettek ilyen iskolai végzettséget (Keresztury, 1946. 1). A dolgozók középiskoláiban a rendelet alapján a képzési idő az általános iskolát végzetteknek négy

¹⁴ *Magyar Statisztikai Évkönyv 1949.* (1950). Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 207.; *Magyar Statisztikai Évkönyv 1952.* (1953). Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. 339.

¹⁵ Irányítsuk tanítványainkat az egyetemekre! *Köznevelés*, 1949. április 15., 5(8), 186–187.

¹⁶ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 51.600/1948. V.K.M. számú rendelete a szakérettségire előkészítő tanfolyamok megszervezése tárgyában (1949). *Köznevelés*. Minisztériumi rendeletek, közlemények. 1948. szeptember 15., 4(18), 159.

¹⁷ A vallás- és közoktatásügyi miniszter 169.000/1949.V.K.M. sz. rendelete a szakérettségi vizsgálatok rendjének szabályozása tárgyában. (Közigazgatási rendszám: 1200.)

év, heti 2-3 tanítási nappal, a szakmunkásképző intézetet végzettek a gimnázium második évfolyamára iratkozhattak be szintén heti 2-3 tanítási nappal (Mayer, 1995. 38).

A pedagógiai főiskolákra felvehető hallgatók számának növelése, a szakérettségivel akár négy elemi után a felsőoktatásba kerülés lehetősége természetesen rontotta a felsőoktatás színvonalát. Úgy vártak el a főiskoláktól – legalábbis papíron – minőségjavulást, hogy azzal párhuzamosan a lemorzsolódás csökkentését, a munkás–paraszt származású fiatalok felé való nyitást szorgalmazták. Ezek nyilván nem értek meg egymás mellett. Így megszületett az új szitokszó a felsőoktatásban: a maximalizmus.

„A tanulás megnehezítésével, a tananyag szűkségtelen növelésével, állítólagos ’színvonalkövetelményekkel’, s ezen az úton az évközi és évvégi bukások számának emelésével törekedett az ellenség arra, hogy a munkás–paraszt származású diákok tanulási kedvét megtörje, s minél nagyobb részüket kiszorítsa, a lemorzsolódást növelje. (...) Figyelembe kell venni a vizsgáztatásnál, hogy a diákok nagy részének a tudása – nem a saját hibájából – hiányos, hézagos” (Horváth, 1950. 451).

A hallgatói létszám növekedése és a felkészületlen hallgatók megjelenése a főiskolán az oktatói gárda fejlesztését kívánta meg. 1951-ben 17 új oktató érkezett az intézménybe, ez erőteljes fiatalítást is jelentett. Pedagógiai tevékenységük jelentős részét az első években a szakérettségisekkel és érettségi nélkül felvett hallgatókkal való intenzív és különórákon történő foglalkozás töltötte ki. Ezek a foglalkozások, korrepetálások, vizsgára történő előkészítések az ún. középiskolás módszerek eluralkodását hozták magukkal, s jelentősen torzították a felsőoktatás pedagógiai módszereit, célkitűzéseit (Bereczki, 1998. 215).

A pedagógiai főiskolákra továbbra is érettségi bizonyítvány, vagy 1950-től újra korábban megszerzett tanítói vagy óvodapedagógusi képesítés birtokában lehetett felvételizni. A felvételi (alkalmassági) vizsga anyagát és rendjét, valamint az egyes szakcsoportokba felvehető hallgatók számát a miniszter határozta meg.¹⁸

A hallgatói létszám megnövekedésével és a hallgatóság erős heterogenitásával párhuzamosan a fegyelmi ügyek száma is megnőtt. Ágoston György igazgató szerint az ok az volt, hogy a főiskolák bajban voltak a keretszámok feltöltésével, így a hallgatók tisztában voltak azzal, hogy a főiskolák úgy „fogják” a hallgatókat, így lehet követelőzni, lehet nem tanulni (Bereczki, 1998. 218–219).

A hallgatói létszám növelése, a belépési küszöb szélsőségesen alacsonyra helyezése, valamint a lemorzsolódás elleni küzdelem erős deprofesszionizációs hatással bírt az általános iskolai tanárság számára a vizsgált időszakban.

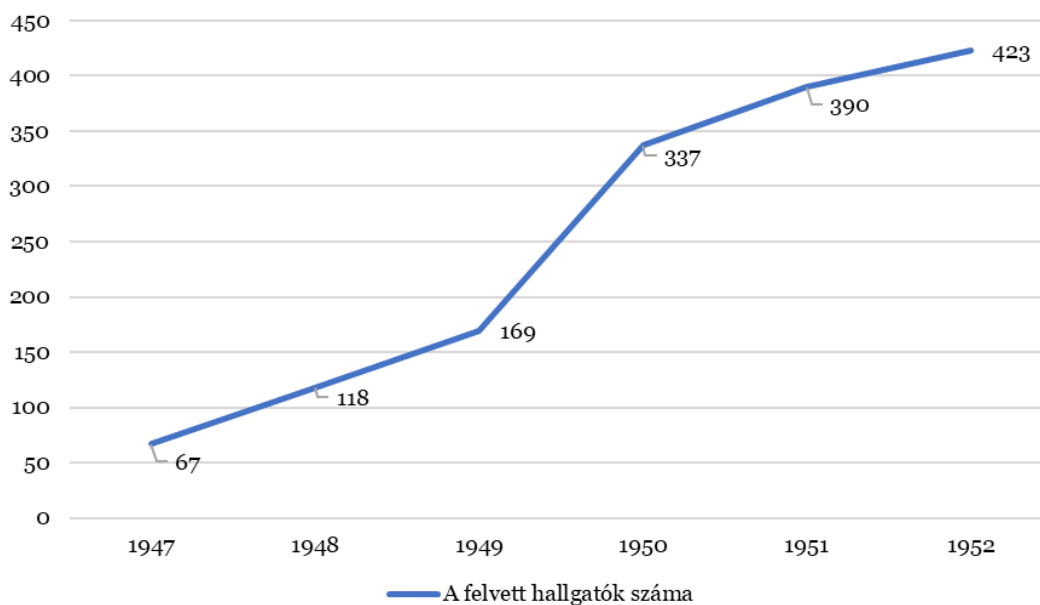
¹⁸ 1950. évi 21. számú törvényerejű rendelet – A pedagógiai főiskolákról. Magyar Közlöny – Törvények és törvényerejű rendeletek tára. 1950. június 25. 9. sz. 125–126.

A Pedagógiai Főiskola hallgatói

Tanulmányom további részében a szegedi Pedagógiai Főiskola 1947–1952 között beiratkozott hallgatóinak adatait fogom bemutatni a hallgatói nyilvántartásokból (Adatgyűjtő ívek, Törzslapok, Vizsgakönyvek) összegyűjtött adatok alapján azokra a változókra koncentrálva, amelyeken tetten érhetjük, és amelyek segítségével bizonyíthatjuk az eddig a deprofesszionalizációra vonatkozóan tett állításainkat. Összehasonlításként felhasználom az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóiból épített adatbázisom korábban publikált adatait is (Fizel, 2018. 133–163).

A hallgatók száma a szegedi Pedagógiai Főiskola első tanéveiben meredek emelkedésnek indult (1. diagram). Összevetve az adatokat a polgári iskolai tanárképzésben tanuló hallgatók számával 1928–1947 között,¹⁹ amikor a hallgatói létszám egy-egy évfolyamon 70 és 180 fő között mozgott,²⁰ a növekedés különösen szembetűnő az 50-es évektől kezdődően.

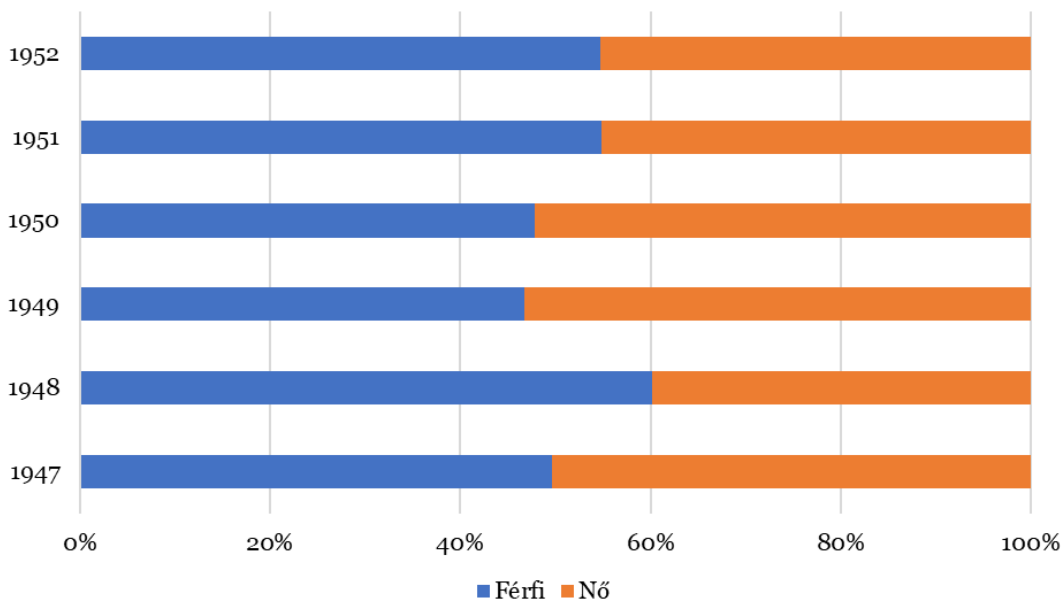

1. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskolára beiratkozott hallgatók száma (1947–1952) $N=1503$

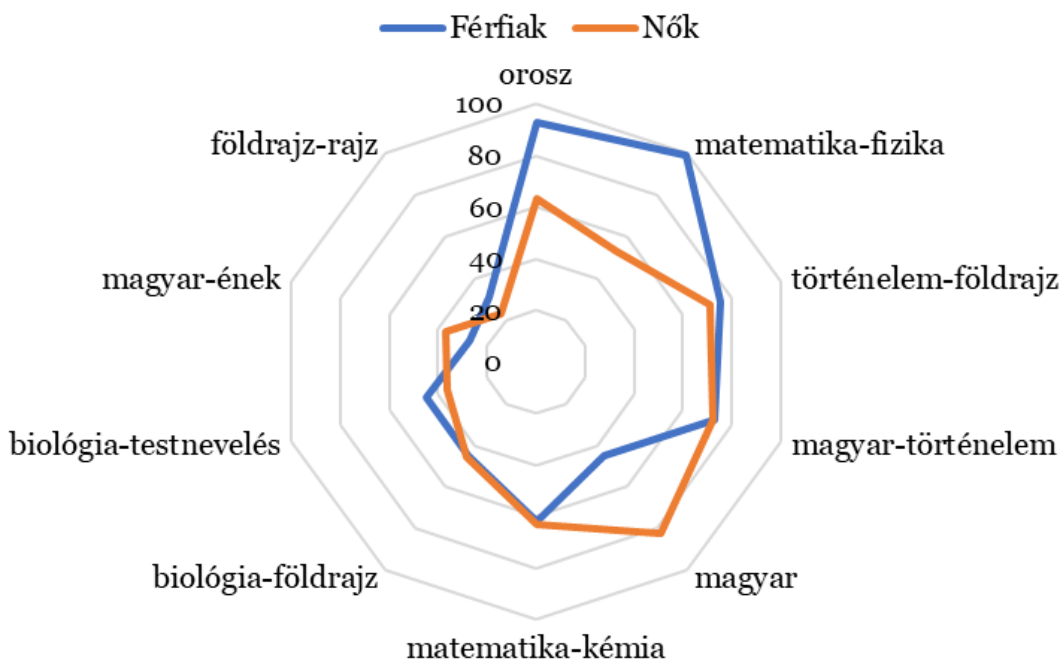
A hallgatók nemek szerinti aránya is megváltozott a pedagógiai főiskolán a polgári iskolai tanárképzéshez képest. Míg a polgári iskolai tanárképzésben a nemek aránya a szegedi 20 tanévben igen erősen eltolódott a nők irányába (35,9% férfi és 64,1% nő), addig a pedagógiai főiskolán árnyaltabb volt a helyzet (2. diagram). Szinte évről évre változott a nemek aránya. Míg 1948-ban a felvett hallgatók 60,2%-át a férfiak tették ki, addig a következő tanévben már csak 46,7%-nyian voltak az elsős évfolyamban. A magyarázat összefügghet az induló szakok egyes nemek számára nyilvánvaló vonzerejével. A szakok és nemek szerinti megoszlást a 3. diagram mutatja be.

¹⁹ 1946-ban és 1947-ben még volt lehetőségük az elmaradt hallgatóknak polgári iskolai képzésbe beiratkozni (Fizel, 2018).

²⁰ Kivéve az 1944–1947-es tanévet, ezekben az években az oroszok bevonulása, valamint az általános iskola létrehozása miatt drasztikusan csökkent a hallgatószám (60 fő alatt volt évfolyamomként) (Fizel, 2018. 134.)

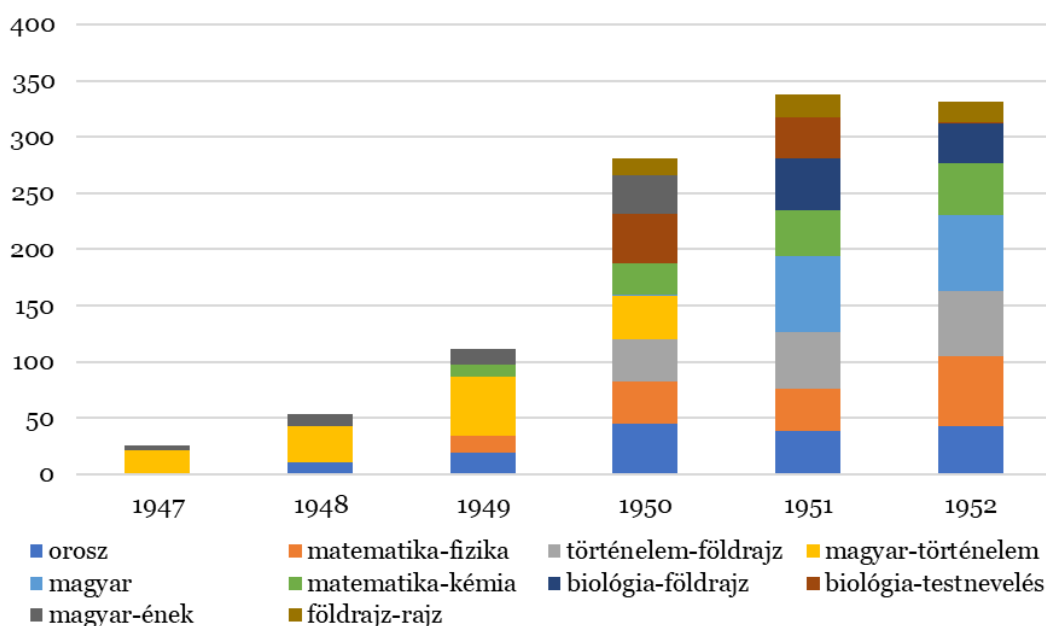
2. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatóinak nemek szerinti aránya évfolyamonként (1947–1952) (%) (N=1503)

3. diagram - A főiskolások nemek szerinti megoszlása szakonként (1947–1952) (N=1141)

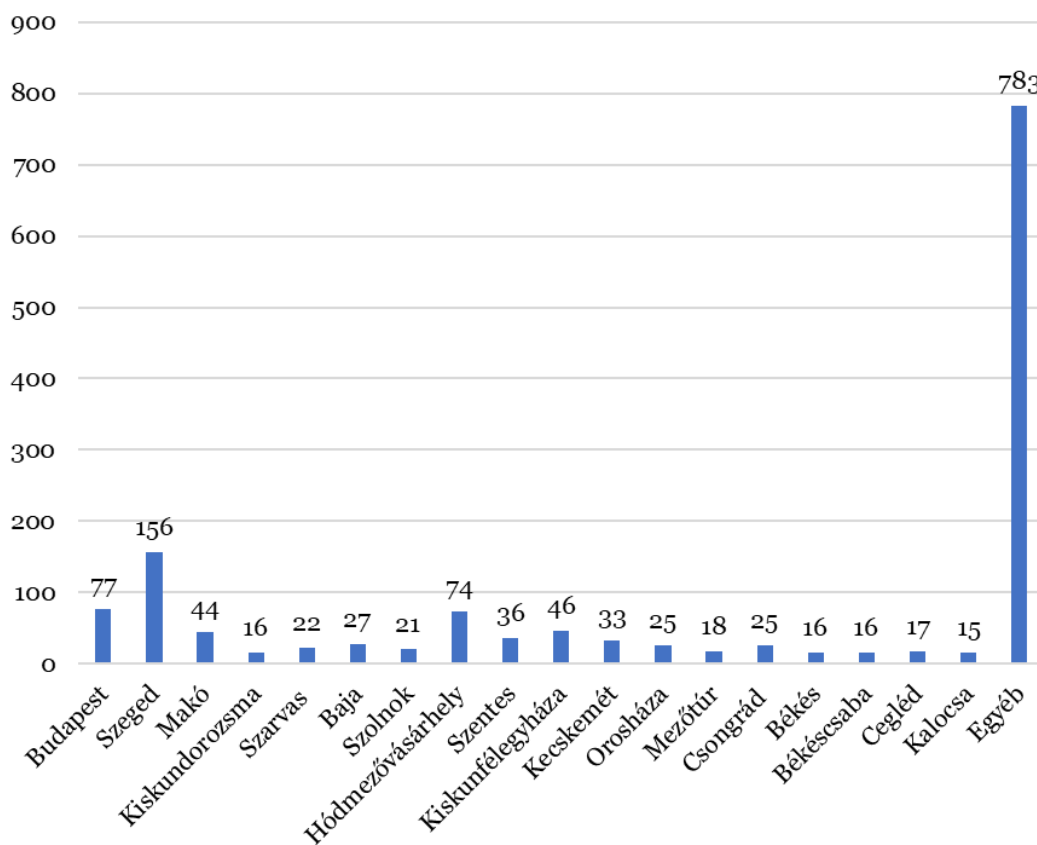
Jól látható, hogy bizonyos szakok (orosz, matematika–fizika, biológia–testnevelés) a férfiak körében voltak népszerűbbek, míg más szakok esetében (magyar, magyar–ének) a női hallgatók aránya volt magasabb. Vannak azonban „koedukált” szakok is, ahol a nemek aránya szinte azonos, ilyen volt a történelem–földrajz, a magyar–történelem, a matematika–kémia vagy a biológia–földrajz szak.

A vizsgált időszakban Szegeden, a sok változás miatt, 24-féle szakon, szakkpáron tanulhattak a hallgatók. Kiválasztottam a tíz legnépszerűbb képzést, ezek létszámadatainak változását mutatom be a 4. diagramon. A vizsgált években való permanens létszámnövekedés miatt a kiválasztott tíz szak jellemzően az 1950 után indult szakok közül került ki, de a mintázat így is jól kivehető. 1950-ig fontos szakkpár a magyar–történelem, ami 1951-ben és 1952-ben már ilyen formában nem választható a képzés. Az orosz szak 1948-ban még kevés jelentkezőt vonzott, de 1950-ben már 45 hallgató választotta a szakot, és ezzel a legnagyobb létszámú szakká vált ezen az évfolyamon. A matematika–fizika, a történelem–földrajz, a matematika–kémia szakkpárok szintén növekedésnek indultak 1950-től kezdődően. Az 1951-től egyszakos képzésben is elérhető magyar szak, és 1951-ben, valamint 1952-ben is a legnépesebb képzés lett a főiskolán.

4. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola legnépszerűbb szakjai, szakkpárjai az általános iskolai tanárképzés első hat tanévében (N=1141)

A szegedi főiskola 1947 után, országos monopóliumhelyzetét elvesztve, regionális beiskolázásúvá vált, bár továbbra is nagyon imponáló az a lista, ami a hallgatók születési helyét tartalmazza az első hat tanévben. Az 1947 és 1952 között általános iskolai tanárnak tanuló hallgató közül 1467-an adták meg a születési helyüket. A beiratkozott hallgatók 405 különböző településen születtek. Az 5. diagram azt a 18 települést mutatja be, amelyek a leggyakrabban szerepelnek az adatbázisban. Budapest, Cegléd, Mezőtúr és Szolnok kivételével valamennyi település a dél-alföldi régióhoz tartozik, a legtöbb hallgató Szegeden, illetve Hódmezővásárhelyen született. A polgári iskolai tanárképzés időszakában, 1928 és 1947 között még teljesen más volt a helyzet: a legtöbb hallgató Budapesten született, majd Szeged, Miskolc, Makó, Győr, Hódmezővásárhely, Baja, Kecskemét, Szolnok, Debrecen, Szombathely, Kiskunfélegyháza, Pécs, Gyula, Nagyvárad, Békéscsaba, Csongrád és Eger következett, hogy szintén a 18 leggyakoribb születési helyet említsem.

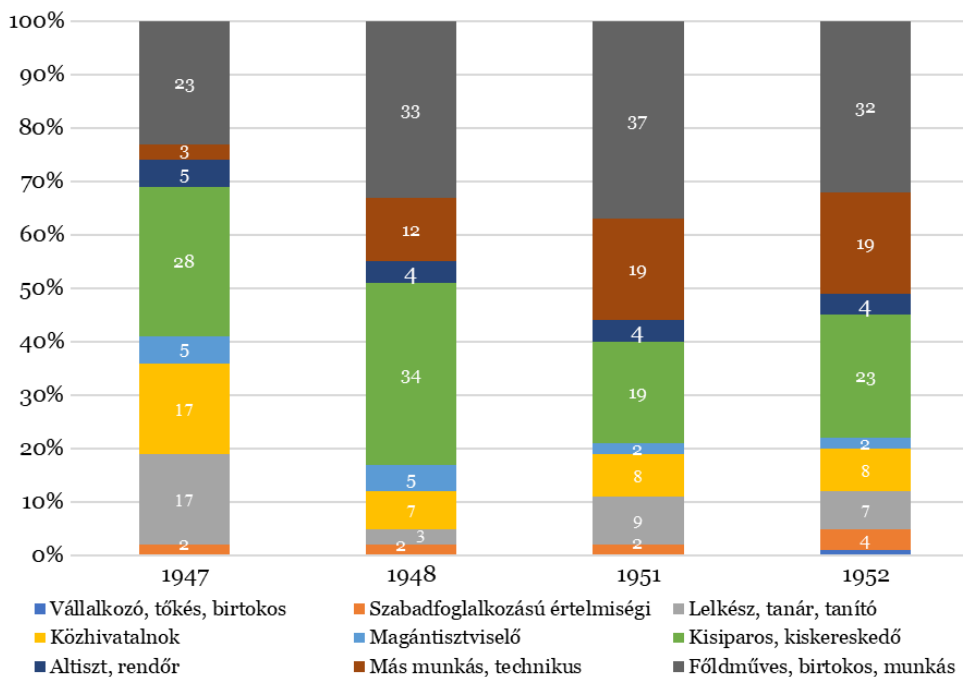

5. diagram - A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatói
születési helyük szerint (1947-1952) (N=1467)

Az egyik legérdekesebb adat az elitcsere tettenérésének szempontjából, a tanulmány korábbi részében bemutatott forrásokon kívül, annak megfigyelése, hogy hogyan változott a hallgatók édesapjának társadalmi státusza (6. diagram), valamint foglalkozási ág szerinti besorolása (7. diagram) a vizsgált időszakban²¹ a polgári iskolai tanárképzés éveihez képest. 1928 és 1947 között társadalmi státusz tekintetében a legnagyobb csoportba a lelkész, tanár, tanító, valamint a közhivatalnok foglalkozású édesapák tartoztak, arányuk az 1928 és 1943 közötti időszakban együttesen jellemzően 40–50% körül mozgott. 1948-tól ez az arány 10–15% körüli lett. A más munkás, technikus, valamint a földműves, birtokos, munkás kategóriákba besorolt édesapák 1947-től nagy csoportokat jelentettek és arányuk egyre nőtt. A két csoport együttesen az 1947-ben beiratkozók 26%-át, az 1948-ban beiratkozók 45%-át, az 1951-es évfolyam 56%-át, az 1952-es évfolyam 51%-át alkotta. Ezeknek a hallgatóknak az aránya 1928 és 1947 között sosem haladta meg a 28%-ot.

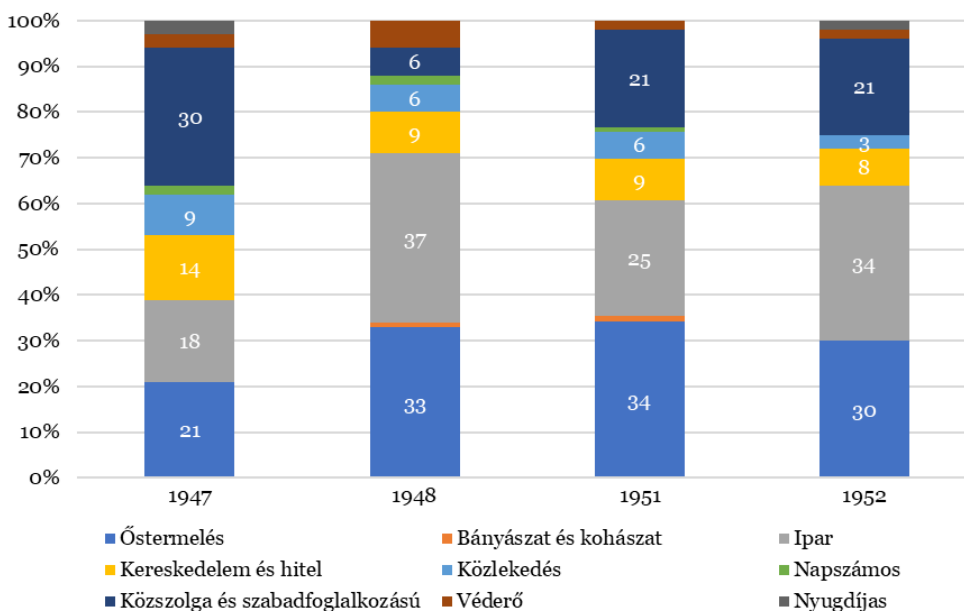
²¹ Az 1949-es és az 1950-es első évfolyam esetében nem elérhetőek azok a nyilvántartások, amelyek ezt az adatot tartalmazzák, ezért hiányzik ez a két évfolyam a kimutatásból.

6. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatói édesapjának társadalmi státusza a vizsgált tanévben (%) (N=692)

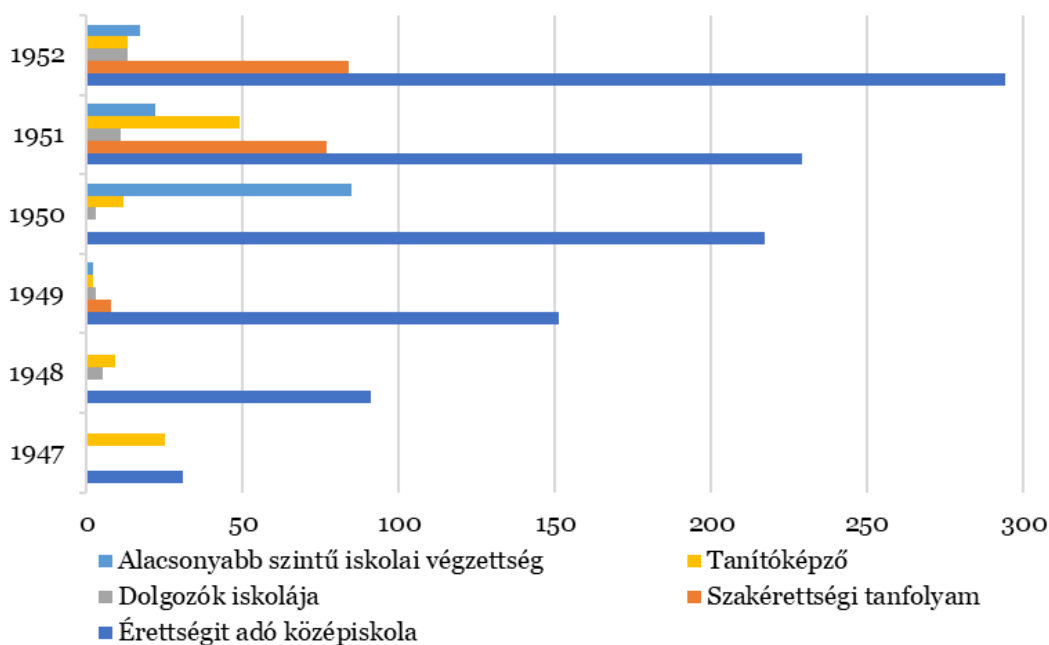
A foglalkozási ág szerinti besorolást vizsgálva, az édesapák jellemzően az őstermelés, valamint az ipar ágazatban dolgoztak. A két csoport együttes aránya 1947 és 1952 között 39 és 70% között mozgott, növekvő tendenciát mutatva. Ez a két csoport a megelőző 20 tanévben 18 és 32% közötti aránnyal mutatható ki az adatbázisban.

7. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatói édesapjának vizsgálata foglalkozási ág szerint a beiratkozás évének függvényében (%) (N=691)²²

²² Csak a legnagyobb arányú csoportok pontos értékét adtam meg a táblázatban.

A következőkben a hallgatókat előzetes végzettségük, valamint a főiskolán elért tanulmányi eredményeik alapján vizsgálom meg. A 8. diagramon azt láthatjuk, hogy milyen előzetes iskolai végzettséggel, és hányan érkeztek a főiskolára. A kutatás során tapasztalt eredmények alátámasztják a korábban a forrásokban bemutatott állításokat, azaz, hogy sok hallgató nem „normál” érettségivel vagy tanítói képesítés birtokában jutott be a főiskolára, mint a polgári iskolai tanárképzés időszakában, hanem a hallgatói létszám drasztikus növelésének kényszere miatt, alacsonyabb szintű tudással is sokan lettek főiskolások. Habár a létszám emelkedése miatt látszólag nőtt a „normál” érettségivel rendelkezők aránya, de ez nem igaz, a számuk nőtt ugyan, de az arányuk nem. Érdeemes megfigyelni, hogy milyen sokan kerülnek be a képzésbe szakérettségi tanfolyam elvégzésével, vagy olyan végzettséggel, ami a tanítóképzői képesítésnél is alacsonyabb végzettség. Hogyan kerülhetett erre sor? Ennek a kérdésnek a megválaszolása további kutatásokat igényel majd.

8. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskolára felvételt nyert hallgatók előzetes iskolai végzettsége (1947–1952) (N=1456)

Jelenleg az adatok vizsgálata arra ad lehetőséget, hogy összegyűjtsük azokat az előzetes végzettségeket, amelyek nem ütnek meg a középfokú végzettség szintjét, valamint az egyes évfolyamokba ezekkel érkezők számát (2. táblázat). 1947-ben és 1948-ban nem találtunk még ilyen hallgatót, 1949-ben két hallgató nyert felvételt az elvárt szintet nem elérő bemenettel, az egyikük 4 polgári osztály után érkezett, a másikuk 3 osztálynyi tanítóképzőt abszolvált korábban. 1950-ben már kiugróan sok, 85 hallgató került be a képzésekbe alacsony vagy befejezetlen végzettséggel.

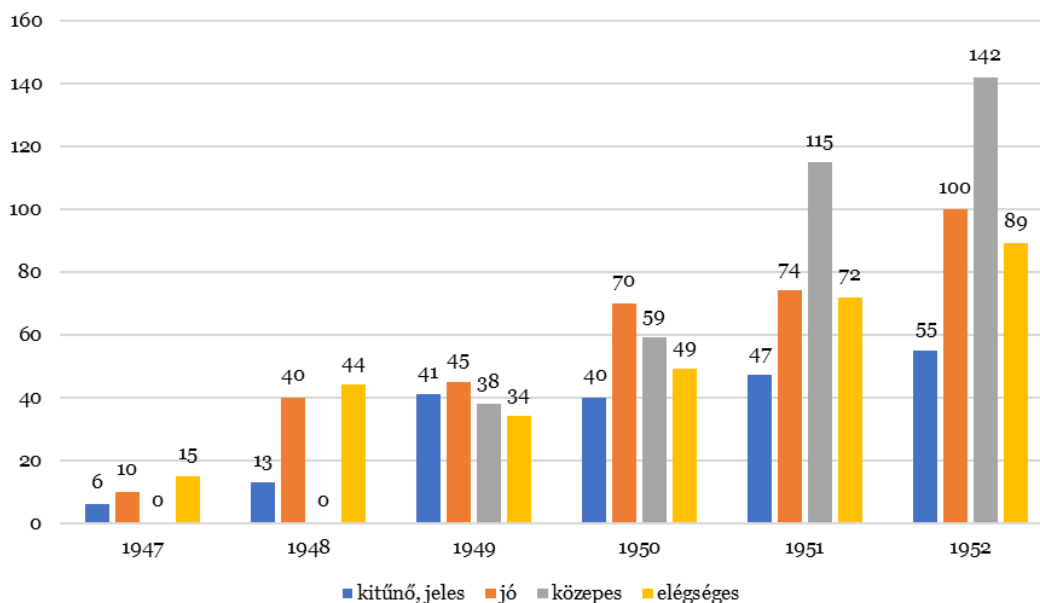
	1947	1948	1949	1950	1951	1952
1 osztály ismétlő iskola	0	0	0	1	0	0
5 osztály általános iskola	0	0	0	1	0	0
5 osztály elemi iskola	0	0	0	0	1	0
2 osztály polgári iskola	0	0	0	1	0	0
6 osztály elemi iskola	0	0	0	3	0	0
6 osztály általános iskola	0	0	0	4	1	0
7 osztály általános iskola	0	0	0	4	0	0
7 elvégzett osztály	0	0	0	1	1	0
3 osztály polgári iskola	0	0	0	1	1	1
4 osztály polgári iskola	0	0	1	10	1	2
8 osztály általános	0	0	0	8	1	0
8 osztály népiskola	0	0	0	1	0	0
iparostanonciskola	0	0	0	3	0	0
3 osztály ipariskola	0	0	0	0	1	0
óvóképző	0	0	0	2	7	14
1 osztály tanítóképző	0	0	0	1	0	0
2 tanítóképző	0	0	0	1	1	0
3 osztály tanítóképző	0	0	1	11	1	0
4 osztály tanítóképző	0	0	0	2	0	0
1 osztály gimnázium	0	0	0	3	0	0
2 gimnázium	0	0	0	3	0	0
3 osztály gimnázium	0	0	0	3	1	0
4 osztály gimnázium	0	0	0	10	1	0
5 osztály gimnázium	0	0	0	1	2	0
6 gimnázium	0	0	0	6	2	0
7 osztály gimnázium	0	0	0	2	1	0
2 kereskedelmi iskola	0	0	0	1	0	0
4 kereskedelmi	0	0	0	1	0	0
Összesen	0	0	2	85	23	17

2. táblázat – A szegedi Pedagógiai Főiskolára a középfokú végzettségnél alacsonyabb végzettséggel a főiskolára felvételt nyert hallgatók száma (1947–1952) (N=127)

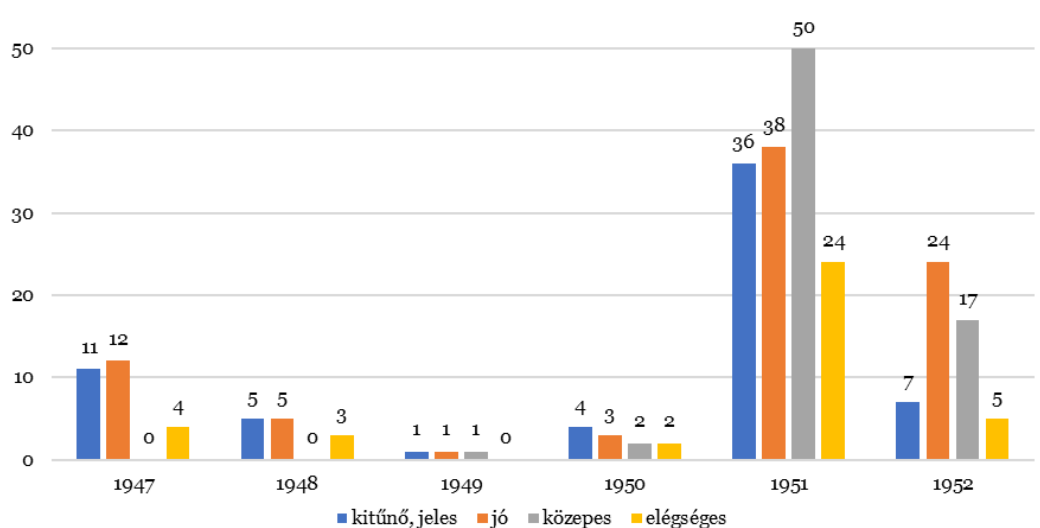
De a színvonalcsökkenést és a deprofesszionalizációt nem csak a fenti adatok bizonyítják: az előzetesen megszerzett végzettség érettségi bizonyítvány (9. diagram) vagy képesítő oklevél (10. diagram) eredményét megvizsgálva világos, hogy nem – csak – a legjobb eredményű diákok kerültek be a főiskolára. A vizsgált időszak egészében feltűnően sok az elégséges bizonyítvánnyal érkező hallgató, de 1951–1952-ben jóval több, mint a diákok fele közepes vagy elégséges érettségivel nyer felvételt.

A képesítésnél 1950-ig még megfigyelhető a lépcsőzetes eloszlás, azaz a legjobb eredménnyel érkezőkből van a legtöbb, és a legrosszabb eredménnyel érkezőkből a legkevesebb, de 1951-ben már a hallgatók több mint fele közepes vagy elégséges eredménnyel érkezett, ugyan 1952-re javult némileg a helyzet, de a középiskolákban gyengén teljesítő hallgatók aránya továbbra is magas maradt.

9. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskolára felvételt nyert hallgatók érettségi eredménye (1947–1952) (N=1477)

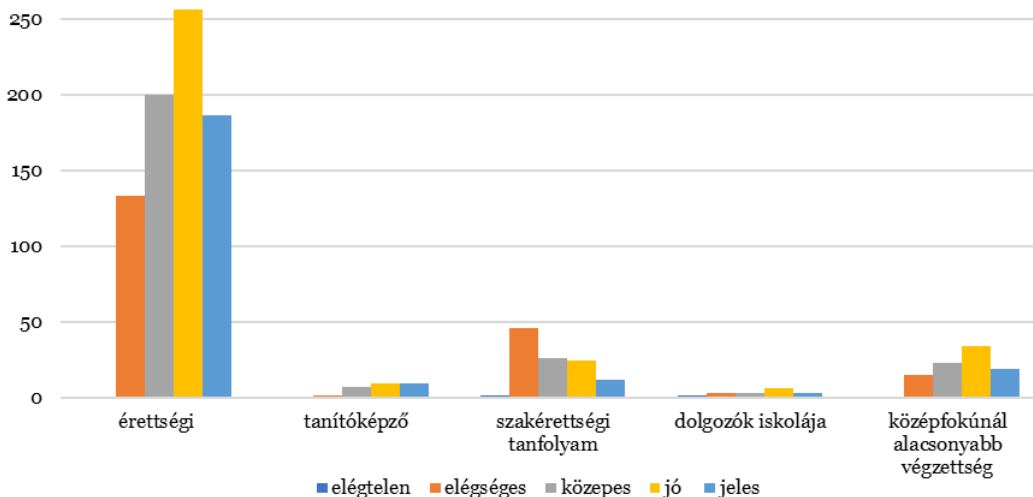

10. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskolára felvételt nyert hallgatók tanítói képesítő oklevelének eredménye (1947–1952) (N=308)

Tanulmányom zárásaként a képzés során kötelezően abszolválandó három szigorlat (Lélektan, Pedagógia, Módszertan) eredményét vizsgáltam meg az előzetes végzettséggel összefüggésben. Azt feltételeztem, hogy van összefüggés az alacsonyabb szintű vagy a „gyorstalpaló” képzések korábbi elvégzése és a szigorlatok eredménye között.

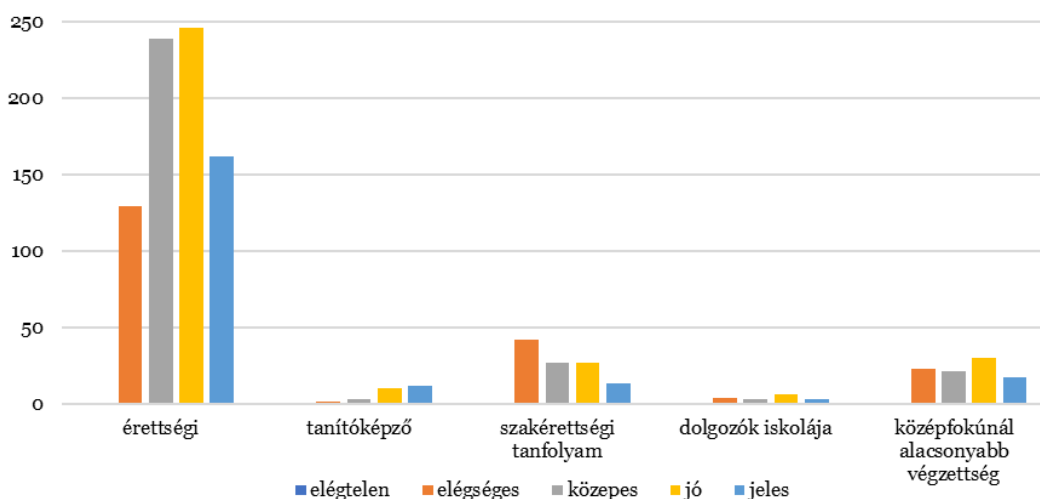
A Lélektan szigorlat esetében (11. diagram) egyik vizsgált csoport esetében sem történt bukás. Az érettségizettek leggyakoribb eredménye a négyes érdemjegy volt, a szakérettségi tanfolyammal érkezőknél ez a jegy az elégséges. A tanítóképzőt végzettek még elégségest sem szereztek, láthatóan magasabb szintű pszichológiai tudás birtokában voltak, mint a többi csoport tagjai. A dolgozók

iskoláját végeztek, valamint a középfokúnál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők jobb eredményeket értek el, mint a szakérettségi tanfolyam diákjai.

11. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatóinak
Lélektan szigorlati eredménye a korábbi iskolai végzettségük függvényében (1947–1953) (N=1019)

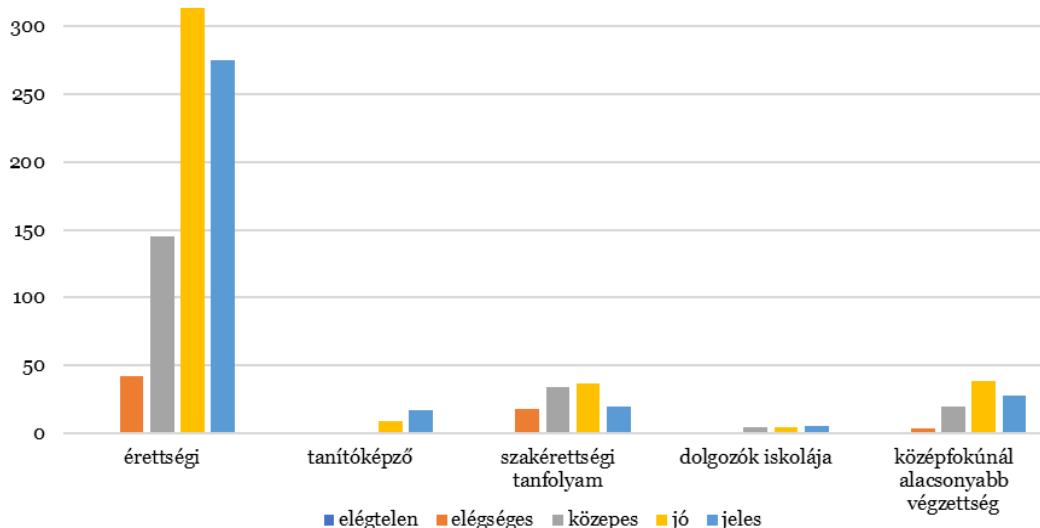
A Pedagógia szigorlat (12. diagram) eredményei hasonló tendenciákat mutatnak. A szakérettségi tanfolyamot végzetteknél a leggyakoribb ismét az elégséges eredmény lett, míg a „normál” érettségi-vel rendelkezőknél a jó eredmény volt a legjellemzőbb. A tanítóképzőt végeztek itt is jól szerepeltek, csak középezt vagy annál jobb jegyet szereztek. A középfokúnál alacsonyabb végzettséggel érkezők megint csak jobb eredményekkel zártak, mint a szakérettségi tanfolyamra járt hallgatók.

12. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatóinak Pedagógia szigorlati eredménye
a korábbi iskolai végzettségük függvényében (1947–1953) (N=1020)

Azonban a tanítóképző előzetes végzettséggel rendelkező hallgatók tudástöbbletét az egyéb végzettséggel rendelkező csoportokhoz képest legjobban a Módszertan szigorlat eredményei bizonyították,

ebben a csoportban csak négyes és ötös jegy született. Az érettségizettek döntően szintén ezeket az érdemjegyeket kapták, és a szakérettségi tanfolyammal, valamint a középfokú végzettséggel nem rendelkezők eredményei is egymáshoz hasonlóan alakultak. A dolgozók iskolájában érettségizettek kifejezetten jól szerepeltek, csak közepes, jó és jeles értékelést kaptak.

13. diagram – A szegedi Pedagógiai Főiskola hallgatóinak Módszertan szigorlati eredménye a korábbi iskolai végzettségük függvényében (1947–1953) (N=1020)

Összegzés

Tanulmányomban kísérletet tettem arra, hogy vázlatosan összefoglaljam a polgári iskolai tanárképzés megszüntetése után létrejövő általános iskolai tanárképzés intézményesülési és professzionalizációs folyamatait. Ennek a kérdéskörnek a tanulmányozására jelen tanulmány csak bevezető munkaként tesz kísérletet, hiszen további számos forrás bevonására van szükség a téma kellő mélységű feltárásához. Néhány következtetés már ezen források és kutatási eredmények ismeretében is levonható.

Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola fennállásának tanulmányozása során bebizonyosodott, hogy a polgári iskolai tanárság 1947-re elérte a teljes professzió szintjét Abbott elmélete alapján, valamint a Wilensky szekvenciaelméletében meghatározott nyolc lépcsőfokon is végig haladt.

Amit mindenképpen állíthatunk, hogy ez a folyamat 1947-ben megtorpant, majd visszajára fordult, és a professzionalizációt erőteljes deprofesszionalizációs hatások váltották fel. Ennek pontos foka és a Wilensky-elmélet lépcsőfokain való hátrálás pontos mértéke még további vizsgálatokat igényel, de az általános iskolai tanárképzés első éveit nem a minőség megtartásáról, hanem az ideológiai nevelésről, az egyre több gyermeket képző általános iskolák tanerőikkel való feltöltéséről szólt. Szegeden különösen nehéz volt az átmenet, hiszen egy több évtizedes hagyományokkal és értékrenddel rendelkező intézménynek kellett nagyon rövid idő alatt váltania, és a kifejezetten magas

szintű, egyetemi képzéssel kiegészített négyéves, kétszakos képzését sok esetben „lebutítania” a képzési idő megrövidítése, a lemorzsolódás megszüntetése, valamint a nem felsőoktatás-kompatibilis hallgatók képzésének kényszere miatt. Mindezt nehezítette a folyamatosan változó országos oktatásügyi helyzet mellett az intézményben lezajlott változások sora, pl. az Eperjessy – Ágoston váratlan vezetőváltás.

A pedagógiai főiskola hallgatói adatbázisának összehasonlítása a polgári iskolai tanárképzésben tanulók adataival alátámasztja azt a tényt, hogy a politikai beszédekben, újságcikkekben, rendeletekben, állásfoglalásokban megjelenő elitcserét nagyon rövid időn belül sikerült megvalósítani, legalábbis a tanárképzés szintjén. A vizsgált hat tanévben a négy pedagógiai főiskola nagy létszámú, alacsony szinten felkészített tanárt bocsátott ki a falai közül. Érdekes kutatási témának ígérkezik annak a meghatározása is, hogy ez a folyamat vajon mikor fordult visszajára, és mikortól beszélhetünk a visszaesés, a deprofesszionizációs hatások után újra az általános iskolai tanárság professzionizációjának erősödéséről.

Források*

1949. évi XV. törvény új minisztériumok szervezéséről és a Magyar Köztársaság kormányának átalakításáról
1950. évi 21. számú törvényerejű rendelet – A pedagógiai főiskolákról. Magyar Közlöny – Törvények és törvényerejű rendeletek tára. 1950. június 25. 9. sz. 125–126. 1953. évi IV. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmánya 24. §-a új szövegének megállapításáról
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter 51.600/1948. V.K.M. számú rendelete a szakérettségire előkészítő tanfolyamok megszervezése tárgyában (1949). *Köznevelés*. Minisztériumi rendeletek, közlemények. 4(18), 1948. szeptember 15., 159. <https://tinyurl.com/285nut8w>
- A vallás- és közoktatásügyi miniszter 169.000/1949.V.K.M. sz. rendelete a szakérettségi vizsgálatok rendjének szabályozása tárgyában. (Közigazgatási rendszám: 1200.)
- Megnyíltak az első nevelőképző főiskolák (1947). *Köznevelés*, 3(17), 1947. szeptember 1., 378. <https://tinyurl.com/7pdd9w62>
- Megnyílik a pedagógiai főiskola (1947). *Délmagyarország*, 4(216), 1947. szeptember. 24., 1. <https://tinyurl.com/yckfk9r7>
- A jó iskola politikai feladatot is teljesít. Szávai Nándor előadása a Pedagógiai Főiskolák szerepéről (1949). *Népszava* 77(36), 1949. február 12., 2. <https://tinyurl.com/8adhxxya>
- Beiktatták a szegedi Pedagógiai Főiskola új igazgatóját (1949). *Délmagyarország*, 6(48), 1949. február 26., 3. <https://tinyurl.com/y6swvn7k>
- Irányítsuk tanítványainkat az egyetemekre! *Köznevelés*, 5(8), 1949. április 15., 186–187. <https://tinyurl.com/y3e3xa6z>
- Megkezdődött a pedagógiai főiskolák kongresszusa (1949). *Magyar Nemzet*, 5(36), 1949. február 12., 3. <https://tinyurl.com/4mptajf5>
- Új magyar közoktatás felé (1949). *Köznevelés*, 5(9), 1949. május 1., 242. <https://tinyurl.com/2xacuxf5>

* A tanulmányban előforduló webes hivatkozások utolsó ellenőrzési dátuma: 2025. május 1.

Felhasznált irodalom

- Abbott, Andrew (1988): *The System of Professions. An Essey on the Division of Expert Labor (Institutions)*. University of Chicago Press, Chicago.
- Ágoston György (1950): Újjászervezzük Pedagógiai Főiskoláinkat. *Köznevelés* 6(15), 1950. augusztus 1., 460–461. <https://tinyurl.com/4js9jctu>
- Alexits György (1947): Köznevelésünk demokratizálásának alapproblémái. *Társadalmi Szemle* (2)1, 1947/január, 40–48. <https://tinyurl.com/378uu3tj>
- Andor Mihály (1987): *Dolgozatok az iskoláról*. Művelődés kutató Intézet, Budapest.
- Bereczki Sándor (1998): A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola története. In: *Szegedi Tanárképző Főiskola. Történet. Almanach*. Szeged. 11–346.
- Donáth Péter (2008): *Oktatáspolitikai és tanítóképzési Magyarország 1945-1960*. Trezor Kiadó, Budapest.
- Fizel Natasa (2018): *A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868-1947)*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Fizel Natasa (2022): Az általános iskolai tanárképzés bevezetése körüli vita (1945-1947). *Módszertani Közlemények* 62(1), 3–21. <https://tinyurl.com/29h5n2hc>
- Gyarmati György (2021): *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon 1945-1956*. Rubicon Intézet, Budapest.
- Horváth Márton (1950): Közoktatásügyünk a Központi Vezetőség határozata után. *Társadalmi Szemle* 5(6), 1950. június, 450–460. <https://tinyurl.com/zep8xfpk>
- Horváth Márton (1978): *Közoktatás-politika és általános iskola*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Katona András (2017): Az általános iskola 70 éve – a történelemtanítás felől szemlélve I. *Könyv és Nevelés*, 19(2), 75–97. <https://tinyurl.com/4jr59usd>
- Keresztury Dezső (1946): A dolgozók iskolái. *Köznevelés* 2(4–5), 1946. március 1., 1–2. <https://tinyurl.com/raukff9j>
- Knausz Imre (1998): *Történelem és oktatás*. Fővárosi Pedagógiai Intézet, Budapest.
- Ladányi Andor (1986): *Felsőoktatási politika 1949-1958*. Kossuth Kiadó, Budapest.
- Ladányi Andor (1989): *Mennyiségi fejlődés és strukturális változások: a felsőoktatás útja a felszabadulás után*. Tankönyvkiadó – Oktatókutató Intézet, Budapest.
- Mayer József (1995): A dolgozók általános és középiskolái. *Új Pedagógiai Szemle*, 45(2), 34–45. <https://tinyurl.com/4t4ta786>
- Mann Miklós (szerk.) (2004): *Oktatáspolitikusok és koncepciók a XX. században*. ÖNKONET, Budapest.
- Mérei Ferenc (1949): Az általános iskolai új nevelője. A Pedagógiai Főiskolák tanulmányi értekezlete. *Köznevelés* 5(8), 1949. április 15., 189–191. <https://tinyurl.com/bdet5efk>
- Valuch Tibor (2002): Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Osiris, Budapest.
- Várhegyi György (1983. szerk.): *Társadalom, oktatáspolitikai, általános iskola*. Oktatókutató Intézet, Budapest.

